

9

Voorbeelden van Paardekooper z'n “vaste aansluiting”

Werkwoordsuffixering in enclise bij monosyllabische
werkwoorden, 2e persoon enkelvoud¹

9.1. Inleiding

In hoofdstuk 6 zijn, in verband met t-deletie, de 2enk-inversievormen van Zuid-Holland en het Rivierengebied aan de orde geweest. In Zuid-Holland is er in inversiepositie geen t-suffix, in het Rivierengebied wel. Niet alleen gebeuren er in inversie op de grens van werkwoord en voornaamwoord vaak rare dingen, de grens zelf tussen werkwoord en voornaamwoord lijkt te verdwijnen en het geheel gaat functioneren als een nieuwe eenheid, een bevroren combinatie die als zodanig in het mentale woordenboek van de taalgebruiker voor het grijpen ligt. We zullen in hoofdstuk 11 een ander voorbeeld van t-deletie in een ‘vaste’ enclitische verbinding bespreken, namelijk die van 3sing in het 13de-eeuwse Westvlaams.

“Bevroren” is hier nou niet direct de meest toepasselijke omschrijving, zo’n clitische combinatie is allesbehalve levenloos. En als ergens het adagium “Yesterday’s syntax is today’s morphology” opgeld doet dan is het hier: uit enclitische combinaties ontstaan nieuwe pronomina. Zoals bijvoorbeeld uit *gaan we: me* ontstaat via *game*, en vervolgens: *me gaan*. Dat kan zelfs weer tot nieuwe morfologie aanleiding geven: *me gane*.

Ook het dialect van de streek waar ik zelf vandaan kom, Twente, kent specifiek enclitische vormen die afwijken van de werkwoordsvorm in rechte volgorde: meervoud *wi loopt*, enclitisch: *lope wi*. De enclitische combinatie is zelfs in heel wat nederlandse dialecten hét uitgangspunt voor de congruerende voegwoorden: *Azze we gaan*.²

In een groot aantal dialecten is ook het voornaamwoord *jij*, om met Verdenius (1924, 1926) te spreken: “in enclise geboren”, een standpunt dat, tegen bezwaren van Muller (1926) en van Van Haeringen (1936 s.v. Gij; 1960, 104-105) in, onlangs weer met kracht verdedigd is door Devos (1986).

Wat ook de preciese ontwikkelingsgang geweest mag zijn, in ieder geval is er ook bij *jij* in het standaardnederlands een duidelijk onderscheid tussen rechte volgorde en inversie: *je loopt* tegenover *loop je*.

¹ Paardekooper (1961).

² Zie nu voor congruerende voegwoorden de bijdragen in Hoekstra en Smits (1997).

Voor deze 2enk vorm heeft Paardekooper (1989, 305-306) gewezen op Drechterlandse vormen *jijl/je liepe* tegenover *liep jijl/je* en *loop jijl/je*, die, afgezien van het suffix overeenstemmen met de verhouding in de standaardtaal, maar waarbij de zaak ingewikkelder ligt omdat er bij zwakke werkwoorden als *maken* een systeem als *je make* tegenover *make je* gebruikelijk is. Paardekooper heeft hier nog verder navraag naar gedaan, maar dit “extra” is in het huidige Drechterlands niet meer gebruikelijk. En uit wat Boekenooen (1897: LXVII) opmerkt concludeert hij dat het vroeger tot Drechterland beperkt moet zijn geweest.

Ik wil me in deze bijdrage in hoofdzaak bezig houden niet met de vorm van het voornaamwoord, maar wel met de werkwoordsuitgang in enclise. Voor de vormen in rechte woordvolgorde verwijs ik naar de bespreking in hoofdstuk 7 en hoofdstuk 8.

9.2. Motivering

Ik kies het zeer frequent gebruikte werkwoord *doen*, omdat ik elders heb aangetoond dat monosyllabische werkwoorden in enclise doorslaggevende informatie kunnen geven over bijvoorbeeld de vorm en over de al of niet aanwezigheid van voegwoordcongruentie. Het valt te verdedigen dat, in het algemeen, de vorm van de voegwoordcongruentie die is van de combinatie: vorm van monosyllabisch werkwoord + encliticum. In het Oostvlaams bijvoorbeeld bleek er een *-e* suffix van 1enk en 13meerv schuil te gaan in een vocaalverlenging van het voegwoord *da*, terwijl diezelfde verlenging ook optrad in de stamvocaal van het werkwoord (De Visser en Goeman 1979, 238-240). Als men hiertegen als argument aanvoert dat vocaallengte in het Oostvlaams niet fonologisch relevant is, dan is die tegenwerping niet ter zake omdat neutralisering van dit contrast na te trekken is in precies aanwijsbare distributionele regelmatigheden (Taeldeman 1978, 40).

9.3. Geografische spreiding van de vormen

Mijn gegevens zijn ontleend aan de databank van het project “Fonologie en Morfologie van de Nederlandse dialecten op basis van veldwerk”, waar in enge IPA fonetische transcriptie de gegevens van 351 plaatsen met elk meer dan 2000 items opgeslagen zijn.³

De vormen zijn de eerste, spontane reactie van de zegslieden. In het Oosten van het land is het dus mogelijk dat er in werkelijkheid meer *-st* suffixen gebruikt worden dan door ons weergegeven, omdat de zegslieden de voorkeur gaven aan

³ Wat betreft de betrouwbaarheid van de transcripties: een vergelijking door B. Glorie van de transcripties van de twee transcribeurs die de meeste opnamen gemaakt hadden onderling en met die van de IPA-opleider van een van hen gaf zeer hoge overeenstemming in de transcripties. Daarbij bleken de twee veldwerkers onderling hoger te scoren dan ieder met de opleider, hetgeen gezien hun grote ervaring niet bevreemdt. Het project is een samenwerkingsverband tussen P.J. Meertens-Instituut KNAW, Amsterdam, en de afdeling Taalkunde van de Vrije Universiteit, Amsterdam.

de vorm met voornaamwoord /i/. In Groningen en Drente is naast de *-st* vorm als aanspreekvorm ook /i/ mogelijk. Er is afgezien van een weergave van de sociale en pragmatische condities waardoor deze keuze bepaald wordt. Dat is voor ons doel hier ook niet belangrijk, omdat we geïnteresseerd zijn in de vorm van het suffix en in alle gebieden zijn er representanten van beide soort. Op de bijgaande kaart zijn er de volgende suffixvarianten te onderscheiden:

- 1) een “nul” suffix waarbij het voornaamwoord je onmiddellijk volgt op de vocaal van het werkwoord: *duje* of *do-il-i-j* of *duj/doj* (de i-pronomina in oostelijke dialecten). In overeenstemming met de standaardtaal, waar de hoge vocalen kort zijn⁴ is in *doen* de vocaal eveneens kort; geen suffix is er ook bij die vormen waar de stamvocaal van het werkwoord lang is: [du: j]/[do:i] etc.⁵
- 2) een *-e* suffix dat enkel in Huizen wordt aangetroffen;
- 3) een *-n* suffix: Walcheren, Noord-Holland, Kop van Overijssel en Groningen. In de kop van Overijssel en Groningen is *-n* de normale uitgang in rechte volgorde van de 2enk;
- 4) een *-s* suffix dat als zodanig duidelijk gemarkeerd is. In Groningen en in Zuidoost-Drente kan dan zelfs het voornaamwoord ontbreken en in Limburg is het enige wat er dan gerealiseerd wordt van het voornaamwoord een *-e*;
- 5) een *-st* suffix dat in Groningen en Drente ook zonder voornaamwoord kan gebruikt worden. Vaak is in dit geval de scheiding in enclise tussen suffix en voornaamwoord niet meer te maken;
- 6) een *-d* suffix in Brabant, Oostzeuwsvlaanderen, de Rivierenstreek en Noord-Limburg. Het voornaamwoord dat volgt is dan *-e* of *-egij*. Er komt ook een *d*-suffix in de Achterhoek voor. Het volgende voornaamwoord is dan *-il-i-j*, en het heeft, zoals we zullen zien, een andere status dan het Brabantse *-d*;
- 7) een *-t* suffix, dat in verband staat met het hiervoor genoemde *-d* suffix in de Achterhoek.
- 8) *r*-realisaties van het werkwoordsuffix zijn te vinden in Twente. Ze hangen samen met de *-d* vormen.

9.4. Historische achtergrond

De vormen op *-s* en *-st* zijn natuurlijk overgebleven uit het oorspronkelijke systeem met een 2enk met een voornaamwoord *du*, waarvan de resten met het bijbehorende suffix tot in de 18e eeuw nog in Noord-Holland aangetroffen werden op Marken en benoorden Schagen (Daan 1970). De werkwoordsvorm op *-t* en op *-e(n)* is oorspronkelijk die van de 2meerv, met het bijbehorende voornaamwoord *gij/jij*. In Brabant levert dat in enclise de combinatie *-de/-te* op.⁶ Daarbij is /d/-/t/ de oorspronkelijke uitgang, en /e/ de verzwakking van het enclitisch voornaamwoord *-i*. In het Noordoosten van het land is er een eenheids-

⁴ Behalve voor *-r*.

⁵ In Varsseveld en Lichtenvoorde is de [j] van het pronomen lang gerealiseerd: [duj.].

⁶ Voor een beschrijving van de geografische verdeling van enclitische en proclitische vormen verwijs ik naar De Schutter (1989).

meervoud op *-(e)t*, en daar zijn de clitische combinaties anders van aard: *wil/i/se loopt*, maar: *lope wi, loop i, looptse*. In de positie na consonant en voor vocaal zoals die hier geldt bij 2enk/meerv, wordt *-e* natuurlijk gemakkelijk geapocopeerd.

De noordelijke Veluwe, Kop van Overijssel, de Stellingwerven en Groningen hebben een eenheidsmeervoud op *-n*,⁷ en dat houdt ook in dat de 2enk vorm in rechte woordvolgorde - en ook de alternatieve 2enk vorm naast die van *du* - ofwel eindigt op *-t* ofwel op *-n*.

De clitische vormen met *-n* als *doeni/doenje* in de Kop van Overijssel en Noord-Holland zijn te verklaren uit het feit dat 1meerv daar *doene we* is en dat 1enk in Noord-Holland *ik doen-doen ik* is. Voor Groningen en Zeeland is er sprake van invloed vanuit 1enk: *ik doen-doen ik*,⁸ *we doen-doenwe*.

9.5. Van Haeringens merkwaardige vormen met *-d* en *-r*

Het Dedemsvaarts uit het begin van deze eeuw, vertoont, zoals Van Haeringen beschrijft, vormen als *doed'ik, staod-ie, doede wi*, niet geheel geïnclineerd, naast de geïnclineerde *doe'k, doe'j, doe'w*. Ik denk dat hier eerder in termen gedacht moet worden van extreme enclise, gedeeltelijke enclise en enclise met nadruk, omdat Van Haeringen (1951, 129) nog een derde *-d* variant, die altijd “enige nadruk” heeft, vermeldt: “*Wat doed-ie doar?*”. Ook De Schutter (1989) wees al op het graduele in de enclitische aansluiting.

Volgens Van Haeringen stemmen deze vormen op natuurlijke wijze overeen met een patroon waarbij van de werkwoorden met intervocalische *-d-* die *d* variabel gesyncopeerd is: *snieden-sniën*, een soort secundaire monosyllaba. De inversievormen zijn dan weer: *snied'ik, snied-ie, sniede wi*. Op gelijke wijze wil Van Haeringen ook de *-r* vormen verklaren die in andere oostelijke dialecten voorkomen. In Enschede, Vroomshoop en Denekamp kan intervocalische *d* tot *r* worden: *bedde* -> *ber*, *hadde* -> *har*, en dus *dood i-j* -> *door i-jen* zo ook *gaor ik, zir i-j, doere wi* (bed, had, doe je, ga ik, zie jij, doen we), en dus ook *ik sniere* (snij).⁹ Van Haeringen ziet de ontwikkeling met hiaatvulling door *r* of *d* op het stramien van werkwoorden met onderliggende intervocalische *-d-*, als een doelgericht streven om aan de monosyllabiciteit te ontsnappen.

Toch overweegt hij daarnaast een andere verklaring voor de *-r*: De hiaatvulling is dan gebaseerd op de woorden waar slot-*r* na vocaal gevocaliseerd is of zelfs verdwenen, en waar die *-r* voor vocaal weer verschijnt: *raa-rare, vaa-vaar* en *moo* (raar-rare, vader-vader en moeder) en vervolgens krijgen we dan, overgeneraliserend: *ik gao-gaor ik, ik doe-doer ie*.

De verklaring als hiaatvuller is heel onbevredigend, en Van Haeringen had daar waarschijnlijk ook wel bijgedachten over, want hij gebruikt het woord stel-

⁷ Ik zie hier af van het aangeven van de realisatie al dan niet als *-en*, *-n* of sonantische *n*.

⁸ Er is geen sprake van hiaatvullende *-n-*: hiaatvulling neemt af van Zuid naar Noord, het wordt door Boekenooen (1897, § 194) voor Noord-Holland expliciet afgewezen, en dat doet De Vries (1926) voor Groningen ook.

⁹ Sassen (1953, 109-111) beschrijft een gelijksoortige situatie ook voor het Ruinens in Drente.

selmatig tussen haakjes. Het is onwaarschijnlijk, omdat hiaatvulling minder voorkomt naarmate men noordelijker gaat (zie noot 7).

Bovendien is het zo dat de verandering van intervocalische *d*-> *r* zich nu juist alleen maar voordoet bij oorspronkelijke gegemineerde *-d* (*bedde*, *hadde*), na korte vocaal. Bovendien moeten we verklaren waarom 3meerv vormen dan wel blijven volharden in die vreemd veronderstelde monosyllabiteit: *dootse*, *snietse*, en niet *door(t)se*, *snier(t)se* of andere oplossingen.

9.6. Alternatieve verklaring

Voor een andere verklaring kunnen we gedeeltelijk toch wel aanknopen bij Van Haeringen, en wel bij het punt van woordfinale *-r*. We laten de *-d*-syncope even voor wat die is. Het is immers zo dat die postvocale *-r* niet zonder meer verdwijnt, het is een variabel proces, en in minstens evenveel gevallen is de realisatie die van vocalisatie tot *-ə* of zelfs, bij nadruk, *-6*: de plaatsnaam Goor kan dus uitgesproken worden als [ɣo.ə] of [ɣo.ɐ], nooit als [ɣo.r]. Aangezien de normale enclitische vorm in 2enk en 12meerv een *-e* suffix heeft, en aangezien enclitische posities vaak veel verraden over de vroegere vorm van het suffix, ligt het voor de hand ook bij 2enk/meerv bij de monosyllaba uit te gaan van zo'n suffix. Na vocaal heeft dat suffix dezelfde realisatie als postvocale woordfinale gevocaliseerde *-r*. Bezoen (1938, 53) wijst er ook op, dat buiten de verba bij nomina, postvocale woordfinale *-r* kan blijven als de *-r* woordfinaal werd door jongere apocope: [pɪ.r], [lu.r], [kɪ.r] (< resp. pere, luire, kere). De *-r* behoud hier het kenmerk [+stem] van het oorspronkelijke wordeinde *-e*: in de release van de *-r* blijft zo iets van de syllabische waarde van de oorspronkelijke slot-*e* bewaard. Dit gebeurt ook bij nomina met stam op stemhebbende consonant. Een parallel bij de werkwoordsvervoeging vinden we bij de vormen van 1enk, immers ook daar treedt in dit gebied een *-e* suffix op, dat met name in oostelijk Twente onderhevig is aan afzwakking (Goeman, 1992). Ook in dat geval blijft de slotconsonant van de werkwoordsstam stemhebbend indien die onderliggend stemhebbend was. Ook hier bewaart de stemhebbende release nog steeds iets van het vroegere suffix. In onze enclisegevallen wordt de combinatie [duə i], [duɐ i] geïnterpreteerd als de *-[ə]/-[ɐ]* realisatie van [r].

Vrijwel tegelijk kan dat leiden tot een herinterpretatie als *-d*, omdat presonante of postvocalische *-r* in deze gebieden als een tap of flap gerealiseerd kunnen worden. Deze tap is gemakkelijk interpreteerbaar als [d]. Volgens Bezoen (1938, 53) zijn zowel [d] als [r] voor sonant realiseerbaar als unreleased, waarbij hun release in de volgende [l] of [n] plaatsvindt. Dit maak ik althans op uit zijn beschrijving van de articulatie.

Vervolgens vindt herinterpretatie plaats vanuit *-d* tot een *-t* suffix, dat immers in dit gebied het suffix in rechte volgorde is. Dit laatste gebeurt voornamelijk in die delen van de Achterhoek waar in de vorige eeuw het *t*-suffix in het meervoud niet gerealiseerd werd (zoals nu nog op de oostelijke Veluwe) en waar in de streek rond Zutphen en bij Zelhem en langs de IJssel het suffix "nul" was (Schaars 1980, krt. 15).

De gegeven nieuwe verklaring heeft als voordeel dat hij beter aansluit bij de normale fonologische ontwikkelingen in dit gebied, en hij verantwoordt zowel het optreden van *-r*, *-d* en *-t* in 2enk en 12meerv, maar ook *-r* en *-d* in 1enk voor vocaal. Tegelijk wordt de afwezigheid in 3meerv verklaart: er is hier geen enclitisch *-e* suffix.

Een bevestiging van het optreden van het *-e* suffix in inversie vinden we in de openlijke vorm van Huizen, een dialect dat ook in andere opzichten zeer archaïsch is, maar ook in de vormen met lange stamvocaal, zoals in het vlak bij Huizen gelegen Spakenburg dat een gelijksoortig werkwoordssysteem heeft.

Verder vinden we die lange stamvocaal nu juist in de gebieden waar woordfinale *-e* niet geapocopeerd is zoals in Zeeland, in het Noordoosten en op de Veluwe (vgl. uitslaande kaart Weijnen 1966).

Lange stamvocaal, *-d* en *-t* vormen vinden we in het oostelijke apocope-gebied bij de enclise [du.ə və], [dudə və] en [do.t və].

De vormen in Noord-Holland en op Tessel sluiten aan bij de normale enclitische vorm op *-e*. Deze vorm moet in dit gebied verklaard worden in samenhang met de 123meerv vormen in het Fries. Het is een van de punten waar het voorontfrie karakter van Noordholland uit blijkt. Volgens Fokkema (1937, 165) en Boersma (1939, 108) is deze enclitische vorm op *-e* van de Friese eenheidsmeervoud op *-th* al vroeg geattesteerd in het Fries. In tegenstelling tot het Noordoosten is er in het Fries en in de Noord-Hollandse dialecten ook de 3meerv vorm bij betrokken. De Zuid-Hollandse vormen met lange stamvocaal vallen buiten het Zeeuwse *-e* niet-apocope gebied. De Zuid-Hollandse eilanden zullen er wel bij aansluiten. Het is mogelijk dat ze dezelfde status hebben als de Huizer en Spakenburger gevallen. Dan zouden het evenzeer relictten zijn. Er valt iets voor te zeggen omdat ze voorkomen op de stroomruggen van riviertjes, de oudste bewoningskernen van voor de veenontginning. Voorlopig is dit laatste punt meer speculatief.

9.7. Conclusie en mogelijke consequenties

Gebleken is dat enclitische vormen, indien er nauwkeurig getranscribeerd wordt, heel wat informatie geven over zowel de vorm van het voornaamwoord als van het suffix. We moeten voor Noord-Holland, Zeeland en het Noordoosten in enclise een *-e* suffix aannemen dat al relatief oud is, omdat het ook al in het Middelnederduits en het Oudengels voorkomt. De meeste attestaties in het Middelnederduits zijn daar in de enclitische positie van 1meerv maar dat ligt aan de tekstsoort oorkonde, waar de rechtstreekse aanspreekvorm met 2meerv zelden voorkomt. Over de herkomst van dit *-e* suffix zijn de meningen verdeeld. Het kan zowel oorspronkelijk *-et* zijn, als *-en*, en in het laatste geval is in het oudhoogduits enkel voor de 1meerv met zekerheid vast te stellen dat het om een oorspronkelijke optatiefvorm gaat (Braune 1975, 260). Het oudengels heeft enclitisch *-e* in 12meerv als onze oostelijke dialecten. Volgens Sievers (1898 194-195) valt op grond van het vocalisme bij *hebben* in de indicatief een optatiefvocaal te constateren. Sievers

traceert de chronologische ontwikkeling als volgt: er zijn vanouds bij de werkwoorden op *-mi* en bij de z.g. samengetrokken werkwoorden adhortatieve meerv-suffixen op *-n* (presens, optatief en preteritum, inclusief de preterito-presentia). Vervolgens schijnt met name de optatief in zijn adhortatieve functie op het presens gewerkt te hebben getuige: *we habbadh - haebbe we*, de laatste met optatiefvocaal in een vorm met presensfunctie.¹⁰ Daarna is er een uitbreiding over de andere indicatiefvormen. Het proces is het verst voortgeschreden in het Zuiden, het is sterk variabel in het Anglisch. Ik wijs er in het voorbijgaan op dat in het kader van de ingweonismen-problematiek de meeste overeenstemmingen van Nederlandse dialecten gevonden worden met Kent, dus met het Zuiden.¹¹ Hoe dat verder ook mag zitten, het *-e* suffix in enclise heeft oude papieren en is zeer hardnekkig blijven voortbestaan, in ieder geval in Noord-Holland en het Oosten, en waarschijnlijk ook in Zeeland.

Dit heeft consequenties voor de vraag naar het ontstaan van het voornaamwoord *je/jij*. Er is met zekerheid vastgesteld dat dit in enclise is ontstaan (Verdenius, Gysseling, Devos). En dat blijft gelden voor alle gevallen waarin een palatalisatie uit *-di* aantoonbaar of reconstrueerbaar is. Dat blijft ook gelden voor de alternatieven die ik de revue zal laten passeren. Maar in die gevallen waar een *-e* suffix zeer oud is, moet de redenering wat anders verlopen. Ik zie dan drie mogelijkheden:

1) indien het suffix ontstaan is uit *-et*, dan kan een ontwikkeling als bij de "Brabantse" ontwikkeling van *-di* → *dji* → *ji* blijven gelden, door Gysseling primaire enclise genoemd, alleen zal die vroeger dan de "Brabantse" primaire enclise zijn, omdat de "Brabantse" ontwikkeling pas zijn definitieve beslag krijgt als de syncope van de *-e* van de uitgang al een behoorlijk vergevorderd proces is (zie voor die syncope het volgende hoofdstuk). Hij kan niet gelden voor de oostelijke *"-ē"*+ *i*-vormen of voor de Friese enclitische vormen.

2) De andere mogelijkheid is een ontwikkeling uit hetzij *-et* of *-en* zoals bij Gysselings secundaire enclise met het voornaamwoord *gy*. Ook hier kan eenzelfde palataliseringstendens gewerkt hebben, als bij *-de*, omdat *-n/t* van het suffix en *-i* van het voornaamwoord een bij uitstek gunstige omgeving vormen voor palatalisering van *-g*. En ook in dit geval moet het proces vroeger liggen dan Gysselings primaire enclise, omdat *-e* niet gesyncopeerd is.

3) De derde mogelijkheid is: enclitisch suffix *-e* met clitisering van *gi* en een palataliseringsproces onder invloed van de *-i* van *gi*. Ook dan zijn de geloofsbrieven relatief ouder.

Ik durf haast niet de Westvlaamse clitische verbindingen aan de orde te stellen. Ze zijn voortreffelijk behandeld door Devos (1986), en het grote voordeel van

¹⁰ F. Veldman(1974) wees op de mogelijke interpretatie van de oostelijke vormen op *-e* als oorspronkelijke optatieven. Ik blijf daar buiten, verg. ook de mogelijkheden die ik in de laatste paragraaf langsga.

¹¹ Voor het Nederduits stelt Tümpel (1880, 90) vast dat bij *hebben* vormen als *hewe wy* in het Zuidwesten van Westfalen voorkomen in oorkonden van de 14e eeuw en volledige syncope van het suffix in oorkonden al van de 14e maar meer uit de 15e eeuw (l.c. 92) en wel bij *hebben* en preterito-presentia.

haar standpunt is, dat er zo een algemeen patroon is waarbinnen een uniforme verklaring voor zowel de Brabantse, als de Oost- en de Westvlaamse enclitische voornaamwoorden gegeven wordt. Toch is het nog steeds mogelijk dat de Westvlaamse enclitische werkwoordsvormen: [dœrvej], [dœrvej] + [hi],¹² waarvan Devos aanneemt dat ze ontstaan zijn uit [dœrvji], de opeenvolging van suffix *-e* + *gi* vertoont, via de ontwikkeling tot *-e* + *hi*. Mijns inziens is de [h] hier, als hij stemloos is, in fonetisch opzicht in feite een klinker [i] die stemloos begint, en die stemt met maar heel weinig toegevoegde frictie, heel erg met [j] overeen, wat dan de combinatie *-ə+j* oplevert.

Een bevestiging van dit standpunt vinden we in de vorm die voor Stene (H18) gegeven wordt: [dœrvəjə]. Het conservatieve Frans-Vlaanderen heeft in plaats van *durv-* de stam *dur-*: er komen enclitische realisaties voor als [dœrj] en daarnaast toch ook de algemene Westvlaamse vormen [dœrvəj] en [dœrvəjə]; die komen overigens ook in Drente voor met de stam [dyr]-: [dyri], [dyrj], [dyrlj], en ook [dyrəi].

Ook deze verklaring heeft het voordeel van uniformiteit, van een behoorlijke geografische spreiding en bovendien plaatst hij de westelijke Westvlaamse vormen in een ruimer geografisch en temporeel patroon dat vroeg van Kent tot in het zestiende-eeuwse Münster (Wilken 1877, 14-15) kan reiken: enclitisch *ye* terwijl toch in rechte woordvolgorde *gy* blijft voorkomen, -wat de fonetische realisatie van *gy* dan ook moge zijn geweest (al dan niet onderscheiden van *ghy*).¹³

Deze excursie in het terrein van de “vaste aansluiting” heeft ons langs veel gevoerd, maar het laatste woord over de problemen is zeker niet gesproken, laat staan dat we over het Drechterlandse onderscheid van sterk tegenover zwak werkwoord bij de enclitische 2enk vorm iets meer hebben gezegd. Was die verdeling soms een toeval, gedictieerd door de overheersende morfeemstructuur die bij sterke en zwakke werkwoorden nogal verschilt, waarbij de werkelijke verdeling Karsten en Boekenooen ontging omdat de *-e* apocopering in Noord-Holland relatief recent is en nog variabele effecten kan vertonen?¹⁴ Want werkwoorden in de 1enk blijken er, als hun stam eindigt op onderliggende [+stem], fricatief of occlusief aan de oppervlakte te hebben. Zo eindigt in Abbekerk in in aanmerking komende gevallen 1enk op *-[b]*, *-[v]*, in andere plaatsen is de realisatie: *ik hew/lew/krijj/zwijj* en vervolgens zijn er ook plaatsen met *ik hel/krijj/zwijj*. Zo’n proces is momenteel nog helemaal natrekbaar in Twente.

Of, andere mogelijkheid, hebben beide heren zitten denken aan een zieltoegend restant in de verleden tijd van de Friese 2enk/123meerv-vormen op *-en* bij sterke en zwakke werkwoorden, terwijl de presenssuffixen uitsluitend *-e* hebben.¹⁵ Dus: Drechterlandse *-e* valt af uitsluitend indien in het Fries *-e* niet beschermd wordt door *-n*.¹⁶

¹² een repletief voornaamwoord *gi*. De volgende gegevens zijn ontleend aan RND 105: durf je.

¹³ Zie voor reconstructie van de fonetische realisatie van <g> en <gh> Goeman (1998).

¹⁴ Vergelijk Verhoeven (1974-75).

¹⁵ Daarop wijst Karstens verwijzing naar Sipma’s Grammatica, § 241.

¹⁶ Daan (1957,200-202) wijst op overeenstemmingen tussen Fries en Noordhollands Westfries

Moet dat dan ook als consequentie hebben dat in het geval van *doen* in Noord-Holland de lange vocalen impliceren dat in de directe voorfase het suffix in enclise niet *-e* maar *-en* geweest is, en moeten we dat dan ook voor de Veluwe en Zeeland aannemen? Dat lijkt toch wat al te ver gezocht¹⁷ omdat er in het Noord-Hollands een concrete voorfase met *-e* in lenk rechte woordvolgorde aan te treffen is; en ook al omdat het enclitische suffix *-e* een even respectabele Friese achtergrond heeft. We willen graag zuinige en tegelijk algemene verklaringen.

Al met al blijven er dus vragen. Ik vlei me met de hoop dat de vragen duidelijk gesteld zijn, en dat is nooit weg met het oog op oplossingen. Er zit volop leven in de vaste aansluiting.

---

op het punt van het behoud van de *-n* in de werkwoordsvormen. Zij sluit het preteritum expliciet van deze overeenstemming uit.

¹⁷ Het zou impliceren dat we voor al die gevallen een *-en* suffix moeten postuleren. Helemaal uit te sluiten is dat niet, als we aan de enclisevormen *game*, en *doeme* herinnerd worden. Aan de andere kant wordt dat weer wat minder waarschijnlijk als we denken aan de 1meerv *doene* we, maar Boekenoogen vermeldt ook vormen als *doene-me*.

-e hebben.¹³ Dus: Drechtelandse -e valt af uitsluitend indien in het Fries -e niet beschermd wordt door -n?¹⁴

Moet dat dan ook als consequentie hebben dat in het geval van *doen* in Noord-Holland de lange vocalen impliceren dat in de directe voorfase het suffix in enclise niet -e maar -en geweest is, en moeten we dat dan ook voor de Veluwe en Zeeland aannemen? Dat lijkt toch wat al te ver gezocht omdat er in het Noord-Hollands een concrete voorfase met -e in LENK rechte woordvolgorde aan te treffen is;¹⁵ en ook al omdat het enclitische suffix -e een even respectabele Friese achtergrond heeft. We willen graag zuinig en tegelijk algemene verklaringen.

Al met al blijven er dus veel vragen. Ik vlei me met de hoop dat de vragen duidelijk gesteld zijn, en dat is nooit weg met het oog op oplossingen. Er zit volop leven in de vaste aansluiting.

BIBLIOGRAFIE

- Bezoen, H.J. 1938. *Klank- en vormleer van het dialect der gemeente Enschede*. Diss. Leiden. E.J. Brill, Leiden.
- Boekennoogen, G.J. 1897. *De Zaanse Volkstaal*. Leiden, A.W. Sijthoff.
- Boersma, J.S.H. 1939. *De Friese oorkonden uit het archief van het St. Anthony-gasthuis te Leeuwarden II. Een bijdrage tot de kennis der historische grammatica van het Westfries*. Diss. Universiteit van Amsterdam. Amsterdam, Noord-Hollandse Uitgevers Maatschappij.
- Braune, W. 1975. *Althochdeutsche Grammatik*. 13e dr. bew. door H. Eggers. Tübingen, Max Niemeyer.
- Daan, J. 1957. "Betrekkingen tussen het Fries en het Noordhollands." In *It Beaken* 19, 197-205.
- , 1970. "Kruimelwerk. Sporen van Noordhollands in vroeger eeuwen." In *Zijn Akker is de Taal*, 67-72. Den Haag, Bert Bakker/Daamen.
- Devos, M. 1986. "Het persoonlijk voornaamwoord 2e pers ENK in het Westvlaams: geografie en historiek." In *Vruchten van z'n Akker. Opstellen van (oud-)medewerkers en oud-studenten voor Prof. V.F. Vanacker*, red. M. Devos en J. Taeldeman, 167-89. Gent, Seminarie voor Nederlandse Taalkunde en Vlaamse Dialectologie, Rijksuniversiteit Gent.
- Fokkema, K. 1937. *Het Stadsfries, een bijdrage tot de geschiedenis en de grammatica van het dialect van Leeuwarden*. Diss. Utrecht. Assen, Van Gorcum.
- Glorie, B. 1989. "Over reliabiliteit en validiteit van fonetische transcripties." Doct. scriptie Vrije Universiteit, Amsterdam.

¹³ Daarop wijst Karstens verwijzing naar Sipma's *Grammatica*, p. 241.

¹⁴ Daan (1957:200-02) wijst op overeenstemmingen tussen Fries en Noordhollands Westfries op het punt van het behoud van de -n in de werkwoordsvormen. Zij sluit het preteritum expliciet van deze overeenstemming uit.

¹⁵ Het zou impliceren dat we voor al die gevallen een -en suffix moeten postulieren. Helemaal uit te sluiten is dat niet, als we de enclisevormen *game*, en *doeme* herinnerd worden. Aan de andere kant wordt dat weer wat minder waarschijnlijk als we denken aan de 1meerv *doene* we, maar Boekennoogen vermeldt ook vormen als *doene-me*.

- Goeman, A. te verschijnen. "De Presensvervoeging in de dialecten van Nederland: ja-nee versus gradueel." In *T&T*.
- Gysseling, M. 1966. "Het persoonlijk voornaamwoord tweede persoon, vooral in de 13e eeuw." In *Verslagen en Mededelingen Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde NR 195-212. Sekretariaat der Akademie*, Gent.
- Haering, C.B. van 1936. *Franck-Van Wijk Eymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal. Supplement*. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff.
- , 1960. *Netherlandic Language Research*. Leiden, E.J. Brill.
- , 1951. "Merkwaardige vormen van de werkwoorden *doen*, *gaan*, *slaan*, *staan* en *zien*." In *Driem. Bl. NS 3*. Herdrukt in C.B. van Haering. 1962. *Grammatica, Keur uit het werk van zijn hoogleraarstijd*, 128-33. Assen, Van Gorcum/Dr. H.J. Prakke & H.M.G. Prakke.
- Paardekooper, P.C. 1961. "Persoonsvorm en voegwoord." In *De Nieuwe Taalgids* 54, 269-301.
- , 1989. "Ken het soms hier legge?" In *Voorgang, Jaarboek voor de Neerlandistiek* 10, 279-310.
- RND = E. Blanquaert e.a. 1930-1980. *Reeks Nederlands(ch)e Dialectatlassen*. Antwerpen, De Sikkel.
- Schaars, A. 1980. *Starings gedicht De Tuchtiging der Algerijnen op den 27 van Oogstmaand 1816*. Zutphen, De Walburg Pers.
- Sassen, A. 1953. *Het Drents van Ruinen*. Diss. Universiteit Groningen, Van Gorcum/G.A. Hak & Dr. H.J. Prakke.
- Schutter, G. de 1989. "Pronominale clitica in de Nederlandse dialecten." *Antwerp Papers in Linguistics* 58.
- Sievers, E. 1898. *Angelsächsische Grammatik*. 3e dr. Halle, Max Niemeyer.
- Sipma, P. [z.j.] *Phonology and Grammar of Modern West Frisian, with phonetic texts and glossary*. In *Publ. Philological Society* 2. London, Oxford University Press.
- Taeldeman, 1978. "De vocaalstructuur van de 'Oostvlaamse' dialecten. Een poging tot historische en geografische situering in het Zuidnederlandse dialektlandschap." In *Bijdr. en Meded. DialectenCie KNAW* 51. Amsterdam, Noordhollandse Uitgevers Maatschappij.
- Tümpel, H. 1880. "Die mundarten des alten niedersächsischen gebietes zwischen 1300 und 1500 nach den urkunden dargestellt." In *Beitr. zur Gesch. der Deutsche Spr. und Lit.* 7, 1-105.
- Verdenius, A.A. 1924. "De ontwikkelingsgang der Hollandse voornaamwoorden *je* en *jij*." In *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 43, 81-104.
- , 1926. "Over de aanspreekvorm *ie* (i-j) in onze Oostelijke provincien." In *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 45, 23-32.
- , 1930. "Over mogelijke spelvormen onzer j-pronomen in Middelnederlandse en 17de-eeuwse taal." In *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 49, 97-125.
- , 1938. "Over onze vertrouwelijkheidspronomen en de daarbij behorende werkwoordsvormen." In *De Nieuwe Taalgids* 32, 205-15.
- Veldman, F. 1974. "Waarom neem-je geen *it*?" In *Driem. Bladen NS* 26, 110-15.
- Verhoeven, G. 1974-1975. "Onregelmatigheid van klankveranderingen, als gevolg van lexicale geleidelijkheid." In *Spektator* 4, 29-41.
- Visser, M. de, en A.C.M. Goeman. 1979. "Voegwoord, relatief partikel en persoonsvorm in een dialect." In *T&T* 31, 222-40.
- Vries, W. de. 1926. "Losse opmerkingen over het werkwoord." In *De Nieuwe Taalgids* 20, 242-49.
- Weijnen, A.A. 1966. *Nederlandse dialectkunde*, 2e dr. Assen, Van Gorcum/Dr. H.J. Prakke & H.M.G. Prakke.
- Wilken, E. 1878. "Eine Münsterische Grammatik aus der Mitte des XV. Jahrh." In *Jahrbuch des Ver. f. Niederdeutsche Sprachforsch.* Jahrg. 1877 3, 36-55.

Kaart 1: Suffix in enclise 'doe je' (materiaal GTP)

